

ARAPÇADA KULLANIM VE DİL KURALI AÇISINDAN ŞĀZ KAVRAMINA YAKLAŞIM

Abdurrahman BAŞÇI*

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 10.05.2021

Kabul Tarihi 24.05.2021

Yayın Tarihi 15.06.2021

DOI: 10.48147/dada.29

Yazar Bilgisi

* Dr.

<https://orcid.org/0000-0003-2964-5761>

Anahtar Kelimeler

ÖZ

Arap dili ve gramerine temel teşkil etmesi noktasında; yaygın kullanım, kıyası kaideler, ideal uygulamalar “muttarid” olarak isimlendirilir ki bu kurala dayandırılan Arap kelamı, Arapçanın temel yapı malzemesidir. Arap dili gramerinin merkezinde yerini alan “muttarid” terimi, dil kurallarına uygunluğu ifade eder. Bundan dolayı yaygın kullanımlara aykırı olan, kıyas dışındaki lafızlar “şāz” ile isimlendirilir. Diğer bir ifadeyle gramerin esası konumundaki nahiv ve sarf kurallarına ters düşen “şāz” kıyas haricidir, istisnadır, yaygın ve genel kullanımların dışındadır.

Şāz kelimeler, Kur’an kıraatlerinden nesir ve şiire kadar Arap kelamının gayet geniş bir sahasında kullanılmaktadır. Nahiv kaidelerine ters olmasına rağmen başta Kur’an ayetleri olmak üzere şāz yapıların pek çok alanda kullanımı konusunda dilciler farklı yorumlarda bulunmuşlardır.

Şāz konusundaki ilk yorumu yapan dilciler veya nahivciler (nahiv ekolü âlimleri) Basra ve Küfe dil ekollerine mensupturlar. Ondan sonra Bağdat ve Mısır nahiv ekolünün temsilcileri de bu meseleye dair kayda değer görüşler ileri sürmüştür. Bu makalede dilcilerin bakış açısı ışığında fasihlik şartlarına muhalefeti, dil kurallarını şahitlendirmek bağlamında lisan ilimlerine delil olarak kullanılması ya da kullanılmaması yönünden dilcilerin şāz konusuna yaklaşımı, ele alınacaktır.

Şāz, fasih, nahiv, sema, kıyas, muttarid

Atıf Bilgisi

Başçı Abdurrahman (2021). “Arapçada Kullanım ve Dil Kuralı Açısından Şāz Kavramına Yaklaşım”. *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, Sayı: 2021/2, Haziran, s. 123-145.

A SUMMARY OF THE APPROACHES TO SHĀZ IN TERMS OF LANGUAGE RULES AND LANGUAGE USAGE IN ARABIC

Abdurrahman BAŞÇI*

Article info

Submitted 10.05.2021
Accepted 24.05.2021
Published 15.06.2021

DOI: 10.48147/dada.29

Authors info

* Dr.

<https://orcid.org/0000-0003-2964-5761>

Keywords

Cite this article as

ABSTRACT

Given that they form the basis of Arabic language and grammar, common usage, and comparative rules, ideal applications are called "muttarid", upon which Arabic words, the basic building material of Arabic language, is based. The term "muttarid", an essential part of Arabic grammar, refers to compliance with language rules. For this reason, words that do not comply with common usage apart except for those serving as *qiyas*, which focuses on deduction after having determined the cause of a ruling, are called *shāz* (rare/irregular) in Arabic grammar. This is to say that words that do not comply with the rules of *nahw* (syntax), namely the sentence structure rules applied in Arabic, and *sarf* (morphology), both of which form the core of Arabic grammar, are regarded as exceptions that are not subjected to *qiyas*.

Shāz is used in a wide range of Arabic theology, from Quran recitations to prose and poetry. Given that such words are incompatible with *nahw* rules, linguists have made different comments about their various uses, especially in the Quran.

The first linguists and scholars of *nahw* to make remarks on *shāz* were those belonging to the schools of Basra and Kufa. Later on, the representatives of the Baghdad and Egyptian *nahw* schools are known to have made significant remarks on this very issue. This study aims to deal with the approach taken by linguists in regards to whether *shāz* can be used in attesting or proving language rules or not apart from its incompatibility with the rules of eloquent Arabic (*fusha*) in light of the viewpoints presented by linguists.

Shāz (rare/irregular), *faseeh* (eloquent), *nahw* (syntax), *sema* (hearing), *qiyās* (comparison), *muttarid* (regular)

Başçı Abdurrahman (2021). "A Summary of The Approaches to Shāz in Terms of Language Rules and Language Usage in Arabic". *International Journal of Interdisciplinary Language [JILS] Studies*, Number: 2021/2, June, p. 123-145.

GİRİŞ

Milattan önceki eski devirlere kadar uzanan Arap milletinin dili olan Arapça, Sāmī dillerindedir (Muştak, 1422/2001: 117). Eski Arap dili tarihi kaynakları incelendiğinde Arapların İslam Dini’ne girmeden önce, dillerinde ciddi bir değişiklik olmadığı kaydedilmektedir. Çünkü onlar, İslamiyet öncesi Cahiliye döneminde başka milletlerle karışmamış olduğundan dolayı safi Arapçayı bünyelerinde barındırmıştır. Diğer bir ifadeyle bu devrin Arapları, “selīka” olarak isimlendirilen ve doğuştan getirdikleri fitri bir melekeye sahiptiler ki bu sayede Arap dilini halis ve fasih şekliyle hiç zorlanmadan rahatlıkla konuşabiliyorlardı.

Arapçanın fasihliği, bu milletin yeni dine girişine kadar devam etmiştir. Bilhassa dört halife devrindeki fetihlerle genişleyen İslami coğrafyada Arap dili, farklı medeniyetlerin dilleriyle karşılaşmıştır. İşte bu karışıklık, eski dönemlerde konuşulan katıksız Arapçanın değişimini sağlayan en önemli etkenlerdendir.

Dilin saflığını kaybettiği ve bozulmaya başladığı zaman diliminde tehlikenin farkında olan bir takım dilciler, Arap dilini koruyabilmek maksadıyla bir takım gramer kaideleri koyma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Bu bağlamda ilk olarak Basra şehrinde başlayan çalışmalarla Arap dili gramerinin esasları ve kaideleri vaz’ edilmiştir. Çünkü Basra, Arap ve diğer milletlerin kültür bakımından en çok karıştığı bir şehir görünümündeydi. Yaklaşık bir yüzyıl sonra bu gramer faaliyeti Kūfe’de devam etmiştir.

Basra ile Kūfe’deki çalışmalarla orijinal Arap dili korumaya alınsa da dilcilerin tespit ettiği gramer kurallarına muhalefet eden çok sayıda şâz lafız Arapçaya yerleşmiştir. Fesahatin zıddı olan şâz yapıların Arap kelamındaki örnekleri ve nahiv ilmi açısından dilcilerin yaklaşımları bu çalışmanın asıl konusunu teşkil etmektedir.

1. Nahiv Usulü Yönünden Sema, Kıyas, Nakil ve Şâz

1.1. Nahiv, Sarf ve Nahiv Usulü Terimleri

Arap dili gramerinin nahiv ile sarf olarak isimlendirilen iki ana bölümü vardır. Diğer bir ifadeyle Arapça dil kuralları nahiv ile sarfa dayanmaktadır. Nahiv; lügat açısından نَحْوٌ وَيُنْحَاهُ نَحْوٌ fiilinden master olup “القصد : kast” anlamında bir tarafa veya istikamete yönelmeyi ifade eder (İbn Manzūr, ts.: 4371). Genellikle dilin kurallarını (gramer ve dilbilgisi) içine alan nahiv (Zebīdī, 1422/2001: 40/42), istılahta ise Arap kelamının i’rābı (Zebīdī, 1422/2001: 40/41; İbn Manzūr, ts.: 4371; Cevherī, 1990: 6/2504) veya bu kelimelerin fesadı ya da sıhhatinin bilinmesine imkân sağlayan usul ilmi olarak zikredilmektedir (Curcānī, ts.: 202).

Sarf: صَرَفٌ يَصْرِفُ صَرْفًا babına göre sarf kelimesi sözlükte, defetmek (Curcānī, ts.: 113), reddetmek (Āyid, vd., 2003: 731-732; Fīrūzābādī, 1429/2008: 925), engellemek, ihmal etmek, terk etmek, vaz’ geçmek (Āyid, vd., 2003: 731-732), para harcamak, kelam sarf etmek/söylemek (Fīrūzābādī, 1429/2008: 925), anlamlarına gelir. Sarf; terim/istilah yönünden, i’lāl yönünden kelimenin hallerini gösteren ilim veya bu hallerin onunla (sarfla) bilindiği ilme, sarf denir (Curcānī, ts.: 113).

Burada görüldüğü üzere fıkıh ve hadis usulleri gibi nahvin de bir usulü vardır. Bundan dolayı “delilleri açısından, nahvin muhtasar delillerini inceleyen ilim, nahiv usulü olarak isimlendirilmektedir (Suyūṭī, 1427/2006: 21). Nahiv ilmi ancak nahivciler tarafından sistematik olarak tasnif edilen metotlar ışığında nahve ait kurallar tespit edilmiştir. Nahivcilerin tayin ettikleri metotlar çerçevesinde bu ilim için esas teşkil eden iki temel yöntem, sema ve kıyastır (Enbārī, 1391/1971: 81; Suyūṭī, 1427/2006: 21, 70).

1.2. Sema ve Kıyas

Sema; fesahatine itimat edilenlerden nakledilen kelimedir. Allah’ın kelamı Kur’an, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hadisleri, onun peygamberlik görevinden önceki, nübüvvet dönemi ve sonrasında müvelledinin (Arap olmayanların) çoğaldığı ve Arapların dillerinin bozulduğu zamana kadar nazım (şair), nesir, Müslim veya gayr-i Müslim Arapların kelamı, bu tariftten kastedilen sema kapsamına girer.¹ Bu tarife göre sema, sırasıyla Kur’an, Hadis ve Arap kelamını ihtiva eden zengin ve geniş bir dil varlığına sahiptir (Suyūṭī, 1427/2006: 39).

Müvelled terimi, Arap dili ve edebiyatında nahiv kurallarını delillendirmek yönünden temel ölçü kabul edilen önemli terimlerden biridir. Cāhiliyyūn ve muḥāḍramūn² tabakasından sonra gelen veya dördüncü tabakayı teşkil eden şairleri³ ifade etmek (Ya’kūb, & Āsī, 1987: 2/1221; Āyid, vd., 2003: 1332) veya Arap olmayanlar için “müvelled” terimi kullanılır (Āyid, vd., 2003: 1332). Sadru’l-İslām’dan sonra gelen dönem ise “müvelledūn” veya “muḥdesūn” (Suyūṭī, ts.: *el-Muzhir*, 2/489; Bağdādī, 1418/1997: 1/6-7) olarak isimlendirilir.⁴

Müvelled; ihticāc asrından sonra Arapça’ya giren bir terimdir (Ya’kūb, & Āsī, 1987: 2/1221). Dilcilerin Arap dili ve edebiyatına şahit getirmek maksadıyla tayin ettikleri zaman, ihticāc asrı olarak isimlendirilir. Yani dilciler, istişhāt konusuna asıl teşkil etmesi için, bir zaman sınırı belirlemişlerdir. Bu müddet, hicri ikinci asrın yarısından önceki bir süreyi kapsamaktadır (Ya’kūb, & Āsī, 1987: 2/1221; Esmer, 1413/1993: 280).

Diğer bir görüşe göre de şehirli için hicri ikinci asrın sonu ve bedevi Araplara nispeten de hicri dördüncü yüzyılın sonu nahve delil getirmek için sınır kabul edilmiştir (Ya’kūb, & Āsī, 1987: 2/1221).

Fasihlik şartlarını haiz olan Cahiliye Dönemi Araplarından Kureyş, Kays, Temīm, Esed, Benī Kināne ve Tāī (Ṭay) kabilelerinin lügatleri (şair ve kelamı) yaklaşık hicri ikinci asrın ortasına kadar nahiv ilmine delil teşkil etmiştir (Esmer, 1413/1993: 280). Mısır nahiv ekolünün sembol isimlerinden Suyūṭī’ye (ö. 911/1505) göre nahivciler, müvelledlerin kelamıyla hüccet getirilmeyeceğinde icmā etmiştir (Suyūṭī, 1427/2006: 58).

Kıyas; bir illetten dolayı fer’i asla hamledip aslın hükmünü fer’e icra etmektir (Enbārī, 1391/1971: 95). Diğer bir ifadeyle Araplardan işitilmeyeni, Araplardan gelene uygulamaktır.

(İbnu’l-Hācib, ts.: 313). Suyūṭī’nin, tanınmış Arap dili âlimlerinden Enbārī’den (ö. 577/1181)’den naklettiği kıyas usulü tarifi; illet birliği kapsamında, fer’i asla hamletmektir ve asıldaki hükmün de fer’e tatbididir (Enbārī, 1391/1971: 93; Suyūṭī, 1427/2006: 79). Diğer bir tanıma göre kıyas (ıstılahta) birbiriyle müşterek illetten/benzerlikten dolayı eski Arap lügatindeki bir hükmün yeni kelama uygulanmasıdır. Mesela: Māzi (فَعَلَ) vezninden nakil usulü öğrenildiğinde, muzārisi (يُعْظَمُ) olur. Bu bağlamda kıyas ile (عَظَمَ) fiili, muzāride (يُعْظَمُ) kalıbında gelir (Esmer, 1413/1993: 340).

Kıyastan maksat, yalnızca fasih dilli Araplardan yaygın hale gelenlerle kıyastır. Bunun zıddı olan yani kullanım yönünden az olan veya fasih olmayan Araplardan nakledilenle kıyasa gidilmez. Eğer gidilirse bu “şāz” olarak isimlendirilir. Nahiv usulü çerçevesinde sema metodu, kıyastan önceliklidir. Çünkü ancak işitilene kıyas edilir. Yani dil kuralında asıl ölçü sema yöntemidir. Bundan dolayı kıyası

¹ Semā usulü konusunda daha geniş bilgi için bk. Esmer, 1413/1993: 279, 280.

² Muḥāḍram: Cahiliye devrinden sonra gelen ilk İslami dönemi yaşayanlar.

³ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Suyūṭī, ts.: *el-Muzhir*, 2/489; Bağdādī, 1418/1997: 1/6-7.

⁴ Sadru’l İslam devri veya ilk İslami dönem; Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Peygamberliğinin başlangıcı olan miladi (610) tarihinden başlayıp Raşid Halifeler (40/661) dönemini de kapsayan yaklaşık elli (50) yıllık bir zaman dilimini teşkil etmektedir (Ya’kūb, & Āsī, 1987: 2/825; Āyid, vd., 2003: 1332).

gerektiren bir şeyde sema; onun muhalifi olsa bile, kıyasa iltifat edilmez, semaya itibar edilir (İbnu'l-Hācib, ts.: 313, 167).

1.2.1. Muttarid

Sema usulüyle alınan (işitilen) dil malzemesi, muttarid ve şāz olarak ikiye ayrılır (Suyūfī, 1427/2006: 49-50).⁵ Muttarid terimini beyan sadedinde; “مُطَارِدَةُ الْفُرْسَانِ بَعْضُهُمْ بَعْضًا : süvari birlikleri, peşi sıra giderler” ve “إِطْرَدَ الْجَدُولُ إِذَا تَبَاعَ مَأْوُهُ : dere, kesintisiz aktı” cümlelerinde görüldüğü üzere Arapların keliminde “طَرَدَ” fiilinin aslı, birbirini takip ve istimrar/devamlılık, manasına kullanılmaktadır (Suyūfī, 1427/2006: 49).

Muttarid, bir kelam ya da kaidenin Arapçada yaygın olması, onun kapsamında “şāz” bulunmaması, demektir (Āyid, vd., 2003: 790). Böyle bir kelime kesintisiz, sabit, genel, istisnasız, değişmeyen, istikrarlı olma özelliğine sahiptir. Yani muttarid, Arap dili ve gramerinde dil kurallarına ve kıyasa uyan, ihtilaftan uzak, nizāmî kelimeleri beyan etmek amacıyla kullanılır.

1.2.2. Şāz ve Şuzūz

Sözlükte “şāz” lafzı (شَدَّ يَشُدُّ و يَشُدُّ شُدُودًا عَنْهُ) “Cumhurdan (topluluk, ahaliden) uzak olmak, münferit/yalnız kalmak ve nadir olmak (az, seyrek bulunmak)” manasına kullanılan fiilin ism-i failidir. Bu tarife göre “şāz” kelime açısından “münferit tek başına kalan” demektir (İbn Manzūr, ts.: 2219). Suyūfīye göre bu fiil “التَّفَرُّقُ : teferruk” birliğin dağılması, ayrılması ve “التَّفَرُّدُ : teferrud” yalnız başına kalmak ve tek olmak manasındadır (Suyūfī, 1427/2006: 49). Terim yönünden şāz; bir şeyin istisnası olmak, kuraldan ayrılmak, kıyasa muhalefet etmek manasındadır. Mesela: “كَلِمَةٌ شَادَّةٌ” “şāz bir kelime” denildiğinde gramer kaidesinin alanı veya kapsamına girmeyen kelime kastedilmektedir (Āyid, vd., 2003: 677).

Nahivciler, babından/bölümünden ayrılanı veya genel yönde konusundan çıkanı “şāz” ile isimlendirir. Yani konumundan çıkmakla başka bir şeye geçen lafız, istisnai bir durum teşkil etmesinden dolayı bir kelam veya kelimeye vb. gibi başka bir hükme hamledilmesi açısından şāzdır (İbn Manzūr, ts.: 2219). Diğer bir ifadeyle bu gibi lafızların “şāz” unvanıyla isimlendirilmesi, kaidesiz olmalarına bağlıdır. Bu tarife dayandırılarak Arapçada bir kısım lafızlar “الألفاظُ الشَادَّةُ : şāz/kural dışı lafızlar” olarak nitelendirilmiştir. Zira şāz kapsamına girenler, lafzen ya da işaret ettiği manaya delaleti veya her ikisi yönünden Arap dilindeki kaidelere muhaliftir (Muştaq, 1422/2001: 104).

Bağdat nahiv ekolü temsilcilerinden Zemaḥşerī'nin (ö. 538/1143-1144) belirttiğine göre de bir kelimenin Arapların keliminde bir naziri yoksa bu kullanım şāzdır (Zemaḥşerī, 1425/2004: 35). Mısır nahiv ekolünün temsilcilerinden İbnu'l-Hācib'in (ö. 646/1249) beyanı ışığında, kullanım yönünden az olan veya fuşhā dışındaki Araplardan nakledilen rivayetlerle kıyasa gidilmez. Şayet bu tür rivayetlerde kıyas yapılırsa bunlar, şāz kabul edilmektedir (İbnu'l-Hācib, ts.: 774-775). Onun uygulaması kapsamında Arap dili için esas teşkil eden kriter, fasih Arap kelimidir. Yalnızca fesahati olan kelama itibar ettiğinden dolayı, fesahatten uzak kelamı, şāz sınıfında değerlendirmiş ve fasihlerin dillerinde yaygın olanı ve çokça kullanılanlara değer vermiştir (Hāşim, 1388/1969: 266).

Lügatçiler ve Arap diltçileri nazarında varlığının azlık ve çokluğuna bakılmadan kullanımda olan veya az ve çok kullanımına itibar edilmeksizin kıyasa muhalefet edene şāz denir (Tehānevī, 1996: 1000; Curcānī, ts.: 106).

Eski diltçiler/nahivciler bapların tasnif edilmesini, sistematiğe bağlı olarak nahiv usulü çerçevesinde ele almış ve şāzı iki gruba ayırarak sınıflandırmışlardır.

⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Suyūfī, ts.: *el-Muzhir*, 226-230.

1. Makbul şāzlar: Kıyasa muhalefet ile kural dışına çıksa bile fasihlerin reddetmediği, insanlar arasındaki karşılıklı konuşmalarda kullanılan ve yürürlükte olan şāzdır.

2. Merfud şāzlar: Genel kıyas kurallarına muhalefet ederek kaide dışına çıkan lakin fasihlerin kabul etmeyerek reddettiği ve karşılıklı konuşmalarda terk ettiği şāzdır (Muştağ, 1422/2001: 104).

Yukarıdaki belirtilen tarifler kapsamında şāz kavramına benzerliği yönünden ve onunla ilişkilendirilen kavramlar ise mastar sıygasındaki "الشُدُودُ" ile "şāz"ın çoğulu olan "شَوَادٌ وَشُدَادٌ" terimleridir (Āyid, vd., 2003: 677).

Şüzüz; nahiv, sarf, kıyas veya alışılmış yaygın kullanım kaidelerinin dışına çıkan lafızları ifade için kullanılır (Ya'kūb & Āşī, 1987: 2/732). Şāz ile aynı anlama gelen şüzüz, lügat ölçülerinde alışılan standart kullanımın haricine yönelmekle sınırı geçmek, demektir (Muştağ, 1422/2001: 103). Diğer bir ifadeyle nahiv veya sarfa ait kurallar, kıyas kaideleri ya da yaygın olanın dışına çıkan kelimeler "şüzuz" ve "şāz", olarak isimlendirilir. Mesela: "خَيْرٌ وَ شَرٌّ" kelimeleri, şāz ve şüzüz terimlerini beyan için ism-i tafidil sıygasında kullanılan en meşhur örneklerdendir. İkisinin de kıyasileri أَشْرَ وَأَشْرَ سَيِّغَالَرِیْدَرِ (Ya'kūb & Āşī, 1987: 2/732).

Bu konuda şāz ile ilişkilendirilen "شُدَادٌ" terimi de "جَاءُوا شُدَادًا أَيْ قِلَالًا" : *az geldiler* cümlesinde görüldüğü üzere, azlık manasında kullanılmıştır. Yani bu kavramla şāz yapıların azlığı kastedilmektedir. Yine: "قَوْمٌ شُدَادٌ" : *kendi evlerinde bulunmayan, kabilesinden ayrılmış topluluk/halk* (İbn Manzūr, ts.: 2219) cümlesinde de kelime ve ıstılahî anlamıyla uygun olarak "grubu terk etmiş/yalnız kalmış" manasına kullanılmıştır.

Şāz Terimiyle İlgili Örnekler:

Nahiv usulü, Arap dili gramer eserleri ve Arapça lügatlerde şāz kavramına işaret eden örneklerin bazıları şöyle sıralanabilir:

1. "الحَمَى" lafzından "أَحَمَّهُ اللهُ" Allah onu, hummālandırsın/humma ile hasta etsin cümlesinde hummalanan kişi "مَحْمُومٌ" olarak söylenmiştir ki bu kullanım şāzdır. Onun kıyasisi "مَحْمٌ" lafzıdır.

2. "جُنُونٌ" vasfı ile "Allah, seni deli etsin" manasına işaret eden "أَجْرَى اللهُ" kelamı söylenebilir. Burada cünuna maruz kalanı beyan eden "مَجْرَىٌ" kelimesi şāzdır. Arap lisanına göre bu manaya işaret için gayr-i kıyas üzere "مَجْنُونٌ" lafzı kullanılır.

3. "وَرَثٌ" babı ki mâzi ve muzāride "وَرِثَ" ayn'ın kesra harekesi şu örneklerdeki gibi şāzdır: "وَرِثٌ : Miras kalmak", "وَرِعٌ : takva sahibi olmak", "وَرِقٌ (هَلَكٌ) : ölmek/helak olmak", "وَرِيقٌ : güvenmek/dayanmak", "وَرِيقٌ : istenilene uygun olmak/münasip olmak", "وَرِيقٌ : şefkat /merhamet duymak", "وَرِيمٌ : hastalık yüzünden şişmek, kabarmak", "وَرِيءٌ الرَّئِدَةُ : ateş/çakmak tutuşmak/yanmak", "وَرِيءٌ وَوَلِيَّةٌ : sahip olmak/idare etmek", "وَرِيءٌ : kuru olmak." Burada görüldüğü üzere "وَرِيءٌ" vezni ise "وَرِيءٌ" vezninin farklı bir lügatidir.

4. Yaprakları sarardığında ağaca "أَوْرَثَ الشَّجَرُ" denir. Yaprakları sararan ağacı ifade etmek için "وَارِسٌ" şeklinde ism-i fail vezni getirilir. Yani ziyadeli "مُورِسٌ" vezni ile gelmez. Kıyası olan "muris" gelmesidir. Yani "مُورِسٌ" yerine "وَارِسٌ" vezni ile söylenilmesi şāzdır (Suyūfī, ts.: *el-Muzhir*, 1/230).

5. "ال" takılı isimden önce gelen "مِنْ" harf-i cerrinde mesela, مِنْ الْعُلَامِ gibi "نُونٌ" harfinin esre hareke alması, şāzdır. Diğer bir örnek ise عَنِ الرَّجُلِ عَنِ örneği gibi "نُونٌ" harfinin damme ile harekesi şāzdır.

6. Yine fiilde, mesela: “رَدَدْنَ” gibi kelimelerin رَدَدْنَ “o bayanlar, reddettiler” ve “لام التعريف : el” takısından sonra gelen şemsî harflerin şeddelenmemesi, (الْتَفَاحُ) örneğinde görüldüğü gibi, harfi tariften sonra şeddenin terkedilmesi şāzdır.⁶

1.3. Nakil

Nakl; sema usulüyle müteradif bir kelime olan “النَّكْل : nakl”, azlık sınırından çokluk sınırına geçen (rivayeti sahih nakil ile nakledilen şekliyle) fasih Arap kelimedir. Yani pek çok Arap kabilesi tarafından kullanılan ve kabul gören rivayetlerle gelendir. Diğer bir ifadeyle az sayıdaki kabilenin konuştuğu lügatler, kastedilmemektedir. Müvelled (Arap olmayanların) kelimelerinden aktarılanlarla “لَنْ” edatıyla muzâri fiilin cezm edilmesi ve “م” edatıyla da naspedilmesi, “لَعْلَ” nin cerri ve “لَيْتَ” nin iki kısmının da nasbedilmesi gibi, Arapların kelimelerinden şāz olarak aktarılanlar, nakilden hariçtir (Suyûfî, 1427/2006: 71; Enbārî, 1391/1971: 81-82).

Nesep veya köken yönünden hakiki Arap olmayanlar “müvelled” olarak isimlendirilir ki onlardan nakledilen lügat ile ilgili rivayetler, fasihlik şartlarını taşımadığı ve Arap dili sahasında genel kabul görmediği için fasih değil, şāzdır (Enbārî, 1391/1971: 82).

1.3.1. Mütevâtir ve Tevatürün Şartları

“Nakil” iki kısımdır: Tevatür/mütevâtir ve âhād. Tevatürden maksat Kur’an, sünnet ve Arap kelamının sağlam ölçülere göre günümüze kadar gelen naklidir. Mütevâtirlik, nahiv delilleri noktasında kati delil olarak ilim ifade eder.⁷

Âlimlerin çoğunluğu, nakledenlerin sayısının yalan üzere ittifakı imkânsız hale gelenlerin sayısına ulaşılmasını, tevatürün şartı olduğu görüşündedir. Mesela; Kur’an, sünnet ve Arap kelamının tevatürü bu konuda değerlendirilmelidir. Çünkü onlar, bu nakillerde yalan üzere ittifakı imkânsız olan sayıya ulaşmıştır (Suyûfî, ts.: *el-Muzhir*, 113-114; Enbārî, 1391/1971: 83-84). Başta Kur’an ve sünnet olmak üzere Arap dili, mütevâtirlik veya doğruluk şartlarını haiz olan güvenilir bir topluluk tarafından günümüze kadar tevatürle nakledilmiştir.

Arapların dillerinde dolaştığı zamandan günümüze kadar devam eden nakiller -Kur’an-ı Kerim’de yer almasa da- tevatürün örneklerini teşkil etmektedir.⁸ Mesela: “أَسْمَاءُ الْأَيَّامِ : günlerin isimleri”, “الشُّهُور : şuhûr/aylar”, “الرَّبِيع : ilkbahar”, “الْحَرِيف : sonbahar”, “الْعَمْح : buğday”, “الشَّعِير : arpa”, “الْأُرْز : pilav, pirinç”, “الْحَمَص : nohut, leblebi”, “السَّمْسِم : susam”, “السَّمَّاق : sumak” (Suyûfî, ts.: *el-Muzhir*, 120-121)⁹ vb. lafızlar, bu örneklerdendir.

1.3.2. Âhād ve Âhādın Nakil Şartı

Âhād; mufret “أَحَد” in çoğulu olup ‘birler’ manasındadır. İstilahta ise bazı lügatçilerin görüşüne göre naklinde tek kalan ve tevatür şartı taşımayan (Esmer, 1413/1993: 9). Âhād; lügatçilerin görüşü ışığında naklinde tek kalan rivayettir ki tevatürün şartı bulunmayan ve yürürlükte olan makbul delildir. Onun kullanımında (lügatçiler) ihtilafa düşmüşlerdir. Bazıları “âhād”ın ilim ifade ettiğini ileri sürmesine rağmen çoğunluk, onun zan ifade ettiği görüşündedir (Suyûfî, 1427/2006: 71). Bu bağlamda naklinde ihtimali barındırdığı noktasında sahih görülmemiştir (Suyûfî, ts.: *el-Muzhir*, 1/114).

Yukarıda zikredildiği gibi tevatürün şartı, nakledenlerin sayısının benzer kimselerin yalan üzere bir araya gelmelerinin mümkün olmayacağı sayıya varmalarındadır. “Âhād”ın şartı ise nakledenin ister

⁶ Şemsî harfler “ت، ث، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ل، ن” (Enbārî, 1391/1971: 83).

⁷ Buradaki ilimde ulema ihtilaf etmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Suyûfî, ts.: *el-Muzhir*, 113; Enbārî, 1391/1971: 83-84; Suyûfî, 1427/2006: 71.

⁸ Tevatürlü kelimeler hakkında daha geniş bilgi ve örnekler için bk. Suyûfî, ts.: *el-Muzhir*, 120-122.

⁹ Tevatürlü kelimeler hakkında daha geniş bilgi ve örnekler için bk. Suyûfî, ts.: *el-Muzhir*, 120-122.

erkek, ister kadın, ister hür, ister köle olsun, hadis naklinin şartı gibi adalet üzere olmasıdır. Zira hadislerin açıklaması ve tevili lügat ile olur. Öyleyse lügat naklinin de, aynen hadis naklindeki şartlara hamledilmesi gereklidir. Eğer lügati nakleden günahkâr/fasık ise, onun rivayeti kabul edilmez. Adil olan bir tek kişi de olsa nakli kabul edilir. Yalanı benimseyen veya adet haline getirenler hariç tutulmak üzere, heva ehli (nefsinin kötü arzularına ve eğlenceye çok düşkün) kimselerin rivayetine de itibar edilir (Suyūfī, 1427/2006: 71).

Burada belirtilen şartlarını taşıması çerçevesinde, naklinde yalnız ve tek başına kalan, tevatürlük şartları bulunmayan, zan ve şüphe gibi sebeplerle diltelerin ihtilafa düştükleri “āhād”, naḥve delil olarak kullanılmıştır (Suyūfī, ts.: *el-Muzhir*, 1/114).

1.4. Kullanım Benzerliği Yönünden Şāz Terimiyle İlişkilendirilen İstihlaklar

1.4.1. Nevādir

Sözlükte: “نَدَرَ يَنْدُرُ نَدْرًا : düşmek ve şāz olmak” fiilinden türetilen (Cevherî, 1990: 3/825) “nevādir” lafzı “النَّادِرُ” ve “النَّادِرَةُ” kelimesinin çoğuludur.¹⁰ Bu ise “az” ve “şāz” manasındadır. Mesela: “أَمثلةٌ نَادِرَةٌ” denildiğinde emsali az ve her zaman bulunmayan nadir örnekler işaret eder (Āyid, vd., 2003: 1182). Yine “نَوَادِرُ الْكَلَامِ” denildiğinde cumhurdan çıkmış şāz kelimeler, kastedilmektedir (Fīrūzābādī, 1429/2008: 1595).

Kıyasa muhalefetine bakılmadan, kıyasa muhalif olsun veya uygun olsun kullanımı az olan kelimeler nadir adını alır (Tehānevī, 1996: 1000). Nadir isimler ve fiillerden bazıları şöyle sıralanabilir:

İsim:

“خِرْعَالٌ : aksaklık” (Ahterī, 1292/1874: 217).

(الْبُرْت) Delil, yol gösteren adam.

(الْحَرِش) Eser.

(العَيْقَةُ) Deniz kenarı, (شَيْئٌ عَبَائِيَّةٌ) Kalıcı eseri bulunan (Suyūfī, ts.: *el-Muzhir*, 1/236).

(الْوَيْج) Her şeyin yoğun olanı.

Fiil:

(مَتَعْتُ بِالشَّيْءِ) Gittim.

(تَشَاوَلَ الْقَوْمُ) Çarpışmada/harpte ikisi birbirini yedi.

(خَرَجَ يَسْتَمِي الْوَحْشَ) Vahşi hayvan avına çıktı.

(أَزَلْتُ الْبَابَ إِزْلَاجًا) Kapattım (Suyūfī, ts.: *el-Muzhir*, 1/237).

1.4.2. Zayıf

Zayıf, fasihlik şartlarını taşımayan ve ondan daha aşağı seviyeye işaret eden terimdir (Suyūfī, ts.: *el-Muzhir*, 1/214; Tehānevī, 1996: 1119). Mesela: Kâğıt, Mısır papirüsü veya kâğıt yaprağı anlamlarındaki “القِرْطَاسُ” lafzının kıyasi veya nizamisi kesra harekelidir. Esasen “القاف” harfinin kesra, damme ve fethasıyla bu kelime üç harekeyi de alabilmesine rağmen “القِرْطَاسُ” en yaygın ve meşhur

¹⁰ Nadire, edebiyatla ilgili nükteleri de içine alır. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bk. Ya‘kūb, & Āsī, 1987: 1231.

şekliyle kesra ile sabittir (Fîrûzâbâdî, 1429/2008: 1308; İbn Manzûr, ts.: 1/3592). Eğer bu kelime “الْقُرْطَاسُ” şeklinde damme ile sabit olduğunda bu, onun zayıflığına işaretler.

Bu lafzın üç harekeli okunması meselesi ihtilafıdır. Her ne kadar üç harkenin de fasih olduğu söylenirse de “القاف” in kesresinin daha meşhur olduğu belirtilir. Kelamının sübutu zayıflığı noktasında “الْقُرْطَاسُ” şeklinde damme ile harekesi zayıftır. Lügatçilerin çoğu bu kelimeyi fetha harekesiyle zikretmemiştir. Burada görüldüğü üzere “القاف” harfi, kesre harekeli olarak daha yaygın haldedir (Zebîdî, 1422/2001: 16/365-366; Fîrûzâbâdî, 1429/2008: 1308; İbn Manzûr, ts.: 1/3592).

Kur’an ise bu lafzın müfret ve cemi sıygasıyla fasihini almıştır.

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قُرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالُوا الَّذِيْنَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ

“(Ey Muhammed!) Eğer sana kâğıda yazılı bir kitap indirseydik, onlar da elleriyle ona dokunsalardı, yine o inkâr edenler, “Bu apaçık büyüden başka bir şey değildir” diyeceklerdi.” ayetinde (Diyanet İşleri Başkanlığı-Kur’an-ı Kerim [Erişim 23 Nisan 2021], En‘âm 6/7) müfret ve “...قُرْطَاسٍ...parça parça kağıtlar...” (En‘âm 6/91) ayetinde de cemi şekli gelmiştir. Ayette müfret “الْقُرْطَاسُ” ve cemisi “قُرْطَاسٍ” (Āyid, vd., 2003: 980), kitap sayfası manasıdır (İbn Manzûr, ts. 1/3592).

Sözlük, lügat/dil kitaplarında zayıf kavramına dair misaller çoktur. Onlardan bazıları şöyledir: “اللَّهْجَةُ : lehçe” lafzı, “اللَّهْجَةُ” manasında bir lügattir. Bu kelime bazı lehçeler ya da bölgelerin telaffuzu ile zayıftır.

“أُنْبَدَ نَبِيذًا” : şıra, bira yaptı” fiili “نَبَذَ” manasına; “أَنْتَبَعَ لَوْنُهُ” kelimesi de “أَنْتَبَعُ : rengi uçmak/benzi atmak” manasına; “تَمَدَّلَ بِالْمَدَائِلِ” de, “تَمَدَّلَ : mendille silinmek, kurulanmak” manasına; “آحَاءَ”, kelamı da “آحَاءَ : onu kendisine kardeş edindi” manasına; “الْإِنْتِحَاءَ” kelimesi de “إِنْحَاءَ : imha, silmek” manasına kullanılan zayıf bir lügattir (Suyûfî, ts.: *el-Muzhir*, 1/214).

Yukarıda örneklerin tamamı da fasihlik şartlarını taşımadığı noktasında zayıf kategorisinde zikredilen lügatlerdendir.

Şâz, nadir ve zayıf terimleri arasındaki farklıklar vardır. Şâz kelimeler, kıyas hilafıdır lakin Arap kelamında çokça bulunmaktadır. Nadir, az olmasına rağmen kıyas üzerinedir. Zayıf ise; hükmü sübut derecesine ulaşamaz, sübutunda hilaf vardır (Curecânî, ts.: 106-107).

2. Şâz Yapıların Fasih Arap Kelamındaki Konumu

Arap dili ve belagati alanında “fasih” ve “fesahat” terimleri çokça kullanılmaktadır. Fesahat lafzı “فَصَحَّ يَفْصَحُ” fiilinin mastarıdır. Bu fiil “fasih olmak, kelamı anlaşılır ifadeyle sahih ve vazih/açık olmak” demektir (Āyid, vd., 2003: 936; Râğıb, 1430/2009: 2/637). Mesela: “جَادَتْ لُغَتُهُ” *dili iyi/güzel oldu*”, yine: “فَصَحَّتْ لُغَتُهُ” : *dili açık, akıcı ve anlaşılır oldu*” manasındadır (Āyid vd., 2003: 936). Bu fiilin ziyadeli/sülasî mezidi “أَفْصَحَ : Arapça konuşmak demektir ki buna göre “fasih” ise, Arap olmayanların konuşamadığı Arapçayı gayet anlaşılır telaffuzla söylemek, meramını net, akıcı ve fasih bir dille ifade etmektir (Râğıb, 1430/2009: 2/637). Yine: “وَإِنِّي هُرُونَ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا” *“Kardeşim Hârûn’un dili benimkinden daha düzgündür”* (Kasas 28/34) ayetinde “fasih dilli ve akıcı ifade kullanan” manasındadır.

Telaffuzda veya hitabette fesahatli konuşana “fasih” denir, “fusahâ” çoğuldur. “كَلَامٌ فَصِيحٌ”, kusursuz ve apaçık kelamdır. Yani bir sözün yanlış anlaşılmak ve kapalıktan uzak bulunmasıdır. “لِسَانٌ فَصِيحٌ” terkihiyle de kelamı iyi, güzel, açık ve şeffaf olan dil, anlaşılır (Āyid vd., 2003: 936). Diğer bir ifadeyle Arapçada edebi kurallara dikkat ederek konuşanlar fusahâdandır. Bu bağlamdaki fasih ise,

fesahate uygunluğu ifade etmektedir. Lafzı kolay, kıyas üzere sarfa uygun, akıcılığı tatlı, manası apaçık ve anlaşılır olan bir kelam fasihlik şartlarını taşıdığı için fesahatlidir (Cārim & Emin, 2010: 5).

Arap âleminde genellikle fasih lügati ifade maksadıyla “الْفُصْحَى : fushā” lafzı kullanılır. Fushā ile Arap dünyasında müşterek kullanılan lügat ile sembol haline gelmiş olan fasih Arapların konuştuğu dil, Kur’an’ın nazil olduğu fesahati ve kayda alınan Arap şiiri kastedilir (Muştak, 1422/2001: 126-127).

2.1. Arap Dili Alanında Şāz’ın Kullanımı

Nahiv usulünün en önemli esaslarından olan sema, nahivciler tarafından üç temel esasa dayandırılmaktadır. Bunlar: Kur’an-ı Kerim, Hadis ve Arap kelamını içine alan nazım ve nesirdir (Suyūtī, 1427/2006: 39).

2.1.1. Kur’an-ı Kerim, Mütevatir ve Şāz Kıraatler

Kur’an istişhādı, Arap dili ilimlerinden nahiv ilmi hususunda şahitlik yönünden şüphesiz en güçlü delil konumundadır (Rađī, 1996: 1/7). Bu bağlamda sema usulünün en sıhhatli ve kapsamlı delili, Kur’an-ı Kerim’dir (Esmer, 1413/1993: 280). Dilcilerin ihtilafsız kabul ettikleri bu görüşe göre bir lügat veya dil kullanımı, Kur’an kıraatinde gelmişse, Kur’an dışındaki lügatten daha fasih olduğunda, başta dil âlimleri olmak üzere bütün ulema, icmā etmiştir (Suyūtī, 1427/2006: 39).¹¹

Kur’an-ı Kerim ve kıraatleri arasında, farklılık söz konusudur. Kur’an, İlahî mucize olarak Hz. Muhammed’e (s.a.v.) indirilen vahye işaret eder. Kıraat, vahiy lafızlarının telaffuzu ve okunuşunun keyfiyetidir. Bu lafızların harfleri, keyfiyet ve mahiyeti üzerindeki ihtilaflar olarak da dikkat çeken kıraatler, mütevatir ve şāz kıraat olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Rađī, 1417/1996: 57). Diğer bir rivayete göre de mütevatir, āhād ve şāz olmak üzere üç kısımdır (Suyūtī, ts.: *el-İtkān*, 491).

Mütevatir veya makbul kıraat, sahih olarak nakledilen meşhur yedi kurrânın kıraatidir (Ya’küb & Āsī, 1987: 976; Suyūtī, ts.: *el-İtkān*, 491). Bunlar; Ebū Amr b. Alā (ö. 154-157/771-774), Hamza b. Hābīb (ö. 156/773), Āsım b. Ebi’n-Necūd Behdele (ö. 127/745), İbn Āmir (ö. 118/736), İbn Keşir (ö. 120/738), Nāfi’ b. Abdurrahmān (ö. 169/785) ve Kisā’r’dir (ö. 189-193/805-809) [Ya’küb & Āsī, 1987: 976].

Yukarıda geçen kıraatler, üç ilaveyle on sayısına kadar çıkarılır ki bunlar āhād olarak isimlendirilen şu kıraatlerdir (Suyūtī, ts.: *el-İtkān*, 491): Ya’küb b. İshāq (ö. 205/821), Hālef b. Hişām (ö. 229/844) [Ya’küb & Āsī, 1987: 976] ve Ebū Ca’fer el-Kāri (ö. 132/750) [Ziriklī, 2002: 8/186]. Burada belirtilen on kıraat, meşhur kıraatlerdir (Suyūtī, ts.: *el-İtkān*, 599). Bu kategoriye sahabenin kıraatleri de ilave edilmektedir (Suyūtī, ts.: *el-İtkān*, 491).

A’mēş,¹² Yahya b. Vessāb¹³ ve İbn-i Cübeyr¹⁴ gibi tabiinin kıraatlerini teşkil eden şāz kıraatler (Suyūtī, ts.: *el-İtkān*, 491),¹⁵ yukarıda belirtilen mütevatirlik veya sahihlik şartının tahakkuk etmediği kıraatlerdir (Ya’küb & Āsī, 1987: 976). Kıraat âlimlerine göre yedi veya on kıraat mütevatir iken, onun dışındakiler şāz kabul edilmiştir. Şāz kıraat, mütevatir değildir ve âlim sahabilerden nakledilmeyendir (Rađī, 1417/1996: 57).

Şāz kıraatler için aşağıdaki şu örnekler verilebilir:

1- Mütevatir ve şāz kıraatin mahiyeti ve keyfiyeti hususunda “أَمْ نَشْرَحُ لَكَ صَدْرَكَ” (Ey Muhammed!) *Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?*” ayeti örnek olarak gösterilebilir. Ayetin bu şekliyle kıraat

¹¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Suyūtī, ts.: *el-Muzhir*, 113-124.

¹² el-A’mēş (ö. 148/765) Ebū Muhammed el-Esedī, Süleyman b. Mihrān: Muhaddis, on dört kurradan biri olup mukridir (Suyūtī, ts.: *el-İtkān*, 477).

¹³ Yahyā b. Vessāb, el-Esedī el-Kūfī (ö. 103/721) Mukri ve fakih (Suyūtī, ts.: *el-İtkān*, 477).

¹⁴ Said b. Cübeyr, Ebū Abdullah el-Esedī el-Kūfī (ö. 95/714) Tabiinin âlimlerinden olup Abdullah b. Abbas ve İbni Ömer’den ders almıştır (Ziriklī, 2002: 3/93).

¹⁵ Şāz kıraatlerin örnek okumaları için bk. Suyūtī, ts.: *el-İtkān*, 505.

edilmesi mütevâtirdir. Eğer (أَمْ نَشْرَحُ) şeklinde (ع) harfi, fetha harekesi alırsa bu okuyuş şâzdır (Enbārī, 1391/1971: 82; Cevherī, 1990: 2/21). Bir rivayette (أَمْ نَشْرَحُ) ayetindeki fiilin nasb edilmesi mahallidir. Yani böyle şâz okunması genel bir kural değil, bazı Araplara mahsus bir okuyuştur (Suyuti, 1413/1992: 4/313; İbn Hişâm, 1421/2000: 3/468-469).

2- Yasin suresinin 76. “فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ” (*Ey Muhammed!*) *Artık onların sözü seni üzmesin*” ayetindeki “فَلَا يَحْزُنكَ” ve Yunus suresinin 65. “وَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ” *Onların (inkârcıların) sözleri seni üzmesin*” ayetindeki وَلَا يَحْزُنكَ ziyadeli fiilleri, şâz kullanıma örnektir. Bu fiilin kıyası “يَحْزُنُ” olmalıyken her iki ayette de “يَحْزُنُهُ” şekli şâz olarak kullanılmıştır (Fārābī, 2003: 2/332).

3- Hitaba işaret eden “ت” harfidir. Çünkü “ت” ile başlayan muzâri bir fiile ‘emir lām’ı getirilmesinin caiz olduğunu ileri sürenlere göre “فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا... yalnız bunlarla sevinsinler...” ayetinin (Yūnus 10/58) “فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا” şeklinde kıraat edilmesi, bu görüşe bir delil olarak gösterilmektedir. Ayette görüldüğü üzere ‘emir lām’ı normalde üçüncü şahsı ifade eden emr-i gaip “يَفْرَحُوا” sıygasına getirilir. Burada “فَلْيَفْرَحُوا”, muzâri muhataba şâz olarak gelmiştir. Mütevâtir bir kıraatte “وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ” : ...*günahlarınızı yüklenelim...*” ayetinin (Ankebūt 29/12) örneği gibi “نون” harfiyle başlayan mütekellim ma‘a’l-ğayr sıygasının başına “ل : emir lām’ı” gelmişse, şâz olarak da muhataba getirilebileceği görüşü benimsenmiştir.

4- “الله” lafzının aslının “لاه” lafzı olduğunu savunanlar, Kur’an’daki mütevâtir kıraatle nakledilen: “O, gökte de ilâh olandır, yerde de ilah olandır...” ayetindeki (Zuhuf 43/84) “وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ لَاهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ” lafzının şâz “وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ لَاهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ” kıraatini, iddialarının doğruluğunu ispat için bir şahit olarak sunmuşlardır.¹⁶ Bu kıraat şâz da olsa kabul edilir ki لاه lafzının esasında “لاه” olabileceği yaklaşımına karşı çıkılmamıştır (Suyûtî, 1427/2006: 40).

Mısır nahiv ekolünün sembol isimlerinden biri olan Suyûtî; şâz kıraatle delil getirileceğine dair fakihlerin ihtilafı olsa da nahivciler arasında böyle bir ihtilafı işitmediğini nakletmektedir. Dilekler, maruf bir kıyasa muhalefeti olup olmamasına bakmadan, şâz kıraatle delil getirilmesinde ittifaka varmışlardır. Suyûtî’ye göre mütevâtir kıraatlerin, dil konusunda kesin bir delil teşkil ettiğinde tereddüt yoktur. Onun görüşü ışığında tevatürün şartlarını taşıması açısından her üç kısım (mütevâtir, âhād ve şâz), nahiv ilmi için kesin delil teşkil eder (Suyûtî, 1427/2006: 39).

2.1.2. Arap Kelamı: Nesir ve Nazım/Şiir

Yedi mütevâtir kıraat imamı ya da kurrâdan biri olan Ebū Amr b. el-Alā’dan (ö. 154-157/771-774), ilim tahsil eden (Tanṭāvī, ts.: 77) ve kārī¹⁷ olan Başra nahivcisi Ḥalīl b. Aḥmed’e (ö. 175/791) göre sema usulünün alındığı iki büyük kaynak vardır. Bunlar kurrâdan¹⁸ gelen nakil ve yalnızca fasih Arapların ağzından alınan şiir ve “اللَّعْنَةُ : luğa” olarak da isimlendirilen kelimedir (Ḍayf, ts.: 46). Sema usulü açısından onun belirttiği nakiller, yukarıda belirtilen muttarid Arap kelamını, muttaridin dışındakiler de şâz grubu teşkil eder. Şâz bölümündeki bazı örnekler şöyle sıralanabilir:

¹⁶ Ali b. Mes‘ūd ve Yahyā b. Ya‘mer el-Yemānī (şâz) veçhi üzere okumuştur (Suyûtî, 1427/2006: 40; Ālūsī, ts., 2008: 1/56).

¹⁷ “Kārī” veya “mukrī”; Kur’an-ı Kerim’i okuyan anlamında kıraatle ilgili terimlerden (Fīrūzābādī, 1429/2008: 1298; Āyid, vd., 2003: 975).

¹⁸ Kurrā, “kārī” kelimesinin çoğulu olup özellikle yedi karaat imamı için kullanılan bir terim (Āyid, vd., 2003: 975).

1. Meseller (أمثال)

- Mesel, nesir türü örneklerdendir. Mesela: “شَرُّ أَهْرَ دَا نَابٍ : köpeği bir şer havlattı /hırlattı.” İbnu'l-Hācib'in görüşüne göre böyle bir kullanım şāz'dır. Zira buradaki mesel ile onun fasih olmadığı değil, kıyas haricinde olduğu ve az kullanıldığı kastedilir (İbnu'l-Hācib, ts.: 774-775). Bu darb-ı mesel, bir şer ve kötülükler ortaya çıktığında yaygın olarak kullanılmıştır (Meydānī, 1408/1988: 1/370).

- Meseller, bazen nahiv kaidesinin şāz olarak geldiğini beyan etmek maksadıyla kullanılır. Mısır nahiv ekolünün sembol isimlerinden biri olan İbnu'l-Hācib'in görüşüne göre normalde cins isimlerden nida harfi hazf yapılmaz. Ancak şāz olarak hazfedilebilir. Buna bir örnek: “أَصْبَحَ لَيْلٍ : *Ey gece, (hemen) sabah ol*” darb-ı meselidir. Çünkü burada cümle: “أَصْبَحْ يَا لَيْلٍ” şeklinde takdir edilmiştir (İbnu'l-Hācib, 1431/2010: 21; Sūdī, r. 1309/h. 1311/m. 1893: 56).

Cahiliye Arapları döneminin önde gelen şairlerinden İmruulkays'ın (ö.m. 545) eşine ait olan bu darb-ı mesel, gece uzunluğundan şikâyetlidir. Zira o, kocasının ağız kokusundan rahatsız olduğundan dolayı boşanmak için sabahı güçlükle beklemiş ve “أَصْبَحَ لَيْلٍ : *ey gece hemen sabah ol*” kelamını sarf ederek sabretmiştir. Onun bu sözü, gece uzunluğundan şikâyetçi olunması hususunda Arap edebiyatında darb-ı mesel olmuştur (Ziriklī, 2002: 2/11; Sūdī, r. 1309/h. 1311/m. 1893: 56; Meydānī, h. 1408/m. 1988: 1/416).

2. Kabilelerin Lehçeleri (لهجات القبائل)

Lehçeler; nahiv kurallarına muhalefet eden şāz örneklerdendir (Rīh Huseyn, 1426/2005: 69). Bunun bir örneği “ليس” ye benzeyen “ما” ve “لا” harfinin haberi meselesindedir. İbnu'l-Hācib'in *el-Kāfiye* isimli eserindeki beyanına göre “ما” ve “لا” harfinin “ليس” gibi amel etmesi yalnızca Hicazlıların dilindedir. Öteki Arap kabilelerinin dillerinde böyle bir uygulama görülmez. Çünkü Kur'an, Hicaz dili üzerine inmiştir ki “ما” harfinin “ليس” gibi amelinin aşağıdaki ayetlerde görüldüğü üzere Kur'an'dan delili vardır (İbnu'l-Hācib, 1431/2010: 85) “... ما هَذَا بَشَرًا...” (Yüsuf 12/31); “... ما هُنَّ أَهْمَانِيَمٌ...” *kadınlar onların anaları değildir...*” (Mücādele 58/2).

Buradaki örneklerde de görüldüğü üzere Hicaz kabilesine ait nahiv kuralı yalnızca bu kabileyeye mahsus olduğundan dolayı şāz'dır. Şāz ile kastedilen, burada zikredilen nahiv kuralının yalnızca bir kabilenin uygulamasına hasredilmesi, diğerlerinin bu kurala katılmamasıdır. Zira kabile lehçelerinin kullanımları, umumiyetle dilcilerin icmā ettiği nahiv kurallarına muhaliftir. Bundan dolayı da şāz kabul edilir. Bu bağlamda kabilelerine nispet edilen lehçeler, muhafaza edilse bile, teamülde genelleştirilmiş nahvi kural olarak kıyas yapılamaz (Rīh Huseyn, 1426/2005: 69).

3. ŞİİR

Arap kelamının temel esaslarından biri olan şiir, bazen şāz konumunda gelebilir. Bu konudaki bazı örnekler şöyledir:

- “لَنْ” Edatıyla Muzāri Fiilin Cezm Edilmesi

Çoğu nahivcilerin görüşüne göre “لَنْ” muzāriyi naspeder. Muttarid olarak da isimlendirilen bu nahiv kuralının, şāz ile bazen istisnası da olabilir. Mesela: “لَنْ” edatıyla muzāri fiilin cezm edilmesi, bunlardandır. Birtakım dilcilerin iddia ettiklerine göre “لَنْ” ile muzārinin cezmedilmesi, bazı Arapların lügatidir. Yani nahivciler arasında bu konuda müşterek bir muvafakat olmadığından dolayı, böyle bir kaidenin ileri sürülmesi şāz statüsündedir. Bu meselede zikredilen şahit ise, meçhul bir bedevinin, Hz. Hüseyin'i metheden şu şiiridir: حَزَّكَ مِنْ دُونَ بَابِكَ الْحَلَقَةُ لَنْ يَحْتَبِ الْأَوَّ مِنْ رَجَائِكَ مَنْ

“Senden ümitli olarak kapının tokmağını önünde hareket ettiren,

Kapıyı çalan kişi, şimdi eli boş dönmeyecek.” (Suyūṭī, 1427/2006: 71; Enbārī, 1391/1971: 82).

Buradaki “*kaybetmek, ümidi boşa çıkmak*” manasında gelen, حَابٌ يَحْبُ muzārī fiilidir. Başına “لَنْ” gelmesiyle nasb halî لَنْ يَحْبُ olmalıyken, cezm edilerek يَحْبُ diye söylenmiştir. Suyūṭī’ye göre bir kısım rivayetlerde bu şiirin başı (لَنْ يَحْبُ الأَمْن) şeklinde zikredilmiştir (Suyūṭī, 1427/2006: 71; İbn Hişām, 1421/2000: 2/916). Ayrıca muzārī fiil, “ال” takılı kelimeye geçerken de يَحْبُ olarak telaffuz edilmiştir. Enbārī, burada şahit olarak getirilen şiirin kıssasının uydurmadan ibaret olduğunu ve içinde şiir zaruretinin bulunduğunu belirtmiştir.

- “م” Edatıyla Muzārī Fiilin Nasb Edilmesi

- Bu meseleye şahit ise, el-Hāris b. Munzir el-Cermī’ nin şu şiiridir:

فِي أَيِّ يَوْمِيٍّ مِنَ الْمَوْتِ أَفْرُ يَوْمٌ لَمْ يُقَدَّرْ أَمْ يَوْمٌ قُدِرَ

“İki günümden hangisinde ölümden kaçayım?

(Ölümün) takdir edilmediği günde mi yoksa takdir edildiği günde mi?” (Enbārī, 1391/1971: 82).

Burada muzārī لَمْ يُقَدَّرْ olması gerekirken لَمْ قُدِرَ olmuştur. Ayrıca yukarıdaki şiirde

لَمْ يُقَدَّرْ أَمْ يَوْمٌ قُدِرَ şeklindeki bölüm ise, Suyūṭī’ nin kitabında لَمْ يُقَدَّرْ أَمْ يَوْمٌ قُدِرَ olarak kaydedilmiştir. (Suyūṭī, 1427/2006: 71).

- (لَعَلَّ) Edatının Mecrūr İsmi

Buna bir örnek teşkil eden (لَعَلَّ أَبِي الْمَعْوَارِ مِنْكَ فَرِيْبٌ) “*Umulur ki Ebu’l-Miğver, sana yakındır*” (Suyūṭī, 1427/2006: 71; Enbārī, 1391/1971: 82; İbn Hişām, ts.: 7/3) şiirinde “لَعَلَّ” edatının ismi أَبِي kelimesi, özel bir i’rābı olan “esmā-i hamse: beş isim” dendir. Normal i’rābı ise -beş isme dâhil olduğu için- mansüb “أَبِي” olması gerekirken sanki cer “أَبِي” şekliyle şāz konumunda mecrūr ile gelmiştir.

- “لَيْتَ” Edatının Nasb Haberi

- Bu konu için şahit getirilen bir örnek (يَا لَيْتَ أَيَّامَ الصِّبَا رَوَّاجِعَا) “*Keşke çocukluk günleri, geri dönse*” şiiridir (Enbārī, 1391/1971: 82; Sībeveyhi, 1408/1988: 2/142). Burada رَوَّاجِعَا kelimesi, رَاجِعَةٌ lafzının çoğulu olup sonuna şiir veya aruz gereği elif almıştır. Bu kelime رَوَّاجِعُ olması gerekirdi. Çünkü “لَيْتَ” nin haberidir. Ama şāz olarak nasb olmuştur.

Yukarıda (يَا لَيْتَ أَيَّامَ الصِّبَا رَوَّاجِعَا) şiirinde de görüldüğü üzere (لَيْتَ) edatında iki cüz’ün (أَيَّامَ...رَوَّاجِعَا), nasb edilmesi şazdır. Zira Kūfe nahiv ekolünün sembol isimlerinden Ferrā (ö. 207/822) gibi bazı nahivciler, her iki kısmın nasb edilmesini esas almıştır. Lakin ekser nahivciler, لَيْتَ ve لَعَلَّ deki cümlelerin iki parçasını da (ismi ve haberini) nasb etmezler (Enbārī, 1391/1971: 82-83).

2.2. Dilcilerin Şāz Konusuna Yaklaşımı

Yukarıda ayrıntısıyla belirtilen şāz konusunda dilcilerin, farklı görüşleri bulunmaktadır. Dilcilerin bu konudaki yaklaşımları nahivcilerin ve Ekollerin görüşleri olarak iki yönlü ele alınacaktır.

2.2.1. Nahivcilerin Yaklaşımları

Bir nahiv kuralını ispat etmek için “şāz” yapıların dil açısından bir delil teşkil edip etmemesi, dilciler arasında ihtilafıdır. Arap keliminde şāzın yeri ve konumu hakkında alanında isim yapmış bazı nahivcilerin savundukları görüşler, şöyle sıralanabilir:

Ebū Amr b. el-Alā (ö. 154-157/771-774)

Basra dil ekolünün ilk dönem temsilcilerinden Ebū Amr b. el-Alā, “عَرَبِيَّة” olarak isimlendirdiği ve tasnif ettiği Arap dil varlığına Arap kelamının tamamını değil, ekser Arapların kullandığı kelimeleri almıştır. Zira o, yalnızca Arapların yaygın olarak kullandığı kelimeleri Arapçaya asıl ölçü ve temel kabul etmiştir. Çünkü o, bu uygulamasına karşı çıkan ve çoğunluğun kullanmadığı kelimeleri “لُغَات : lügatler” olarak isimlendirmiştir.

Burada ki lügat ile Arap dili ve gramerinde genel kabul görmeyen, ancak bulunduğu kabileye nispet edilen şāz lügat kastedilmektedir (Suyūṭī, ts.: *el-Muzhir*, 1/234)¹⁹ Bu bağlamda belirtmek gerekirse Ebū Amr b. el-Alā, Arap dilindeki fasih, yaygın ve müşterek olarak kullanılan kelimeleri esas kabul etmiş, diğerlerini ise şāz konumunda saymış ve onlara itibar etmemiştir.

Kisāī (ö. 189-193/805-809)

Kūfe dil/nahiv ekolünün olgunlaşmasına büyük katkıları olan Kisāī ise şāz konusunda daha esneklerdir. Çünkü o, caiz görülmeyen şāzı iştir ve zaruri olmadığı müddetçe onu kullanmazdı. Zarurette ise onları temel ölçü kabul edip kıyaslamada bulunurdu (Hāşim, 1388/1969: 266; Suyūṭī, 1399/1979: 2/164). Buna göre Basra nahiv ekolünün genellikle reddettiği şāz lafızlara, Kisāī’nin asıl olarak itibar etmesi, Kūfe nahivcilerinin şāz ile amel noktasında Basra nahivcileri gibi hassasiyet göstermediğine işaret etmektedir.

Sa‘leb (ö. 291/904)

Kūfe nahiv ekolünün önde gelen isimlerinden biri olan Sa‘leb ise, Arap dili gramerinin temelini teşkil eden nahiv kuralında fasihlik ölçüsüne riayet etmiştir. Sa‘leb, fesahatin dairesini Arapların çok kullanımına bağlamış veya fasihlerin en fasihini tercih etmiştir. O, “*Fasih*” adlı kitabının girişinde şöyle diyor:

“*Bu (eser), insanların kelimelerinde ve kitaplarında geçen fasihleri seçme kitabıdır. Onda öyleleri vardır ki (bazen bir kelimedede) tek lügat vardır. Lakin insanlar, onun hilafınadır. Biz ise onda, doğru olanı haber vermişizdir. Bazısında iki, üç veya daha fazla lügat vardır. Biz onların en fasihini seçtik. Bazı kelimelerde ise iki lügat vardır ki her ikisi de çok kullanımlıdır ve biri diğerinden daha fazla fasih değildir. Biz onların ikisini de haber verdik. Hiç şüphesiz bu, fesahatin dairesidir.*”

Sa‘leb’e göre bir kelimenin fasihliğinin esası ise, Arapların onu kullanımının çokluğuyla ölçülmesidir (Suyūṭī, ts.: *el-Muzhir*, 1/185). Yani pek çok kabile tarafından kabul gören kullanım, fasihtir. Eğer bu kullanım birkaç kabileye bağlı ise, fasihlik şartlarına uymadığından dolayı adeta şāz, konumundadır.

Ferrā (ö. 207/822)

Kūfe ekolünün sembol isimlerinden biri olan Ferrā, çoğunlukla şāza itibar etmez. Nahiv kuralı açısından muttarid (nizamī) veya dilciler tarafından yaygın olarak kabul görenleri tercih ederdi. Mesela iki sakın harfin bir araya gelmesine örnek olan “...Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız...” (İbrahim 14/22) ayetindeki بِمُصْرِحِيْ lafzı ile ilgili görüşleri, bunun örneklerindedir.

¹⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Zubeydī, ts.: 39.

Ferrā'nın görüşüne ışığında mütekellim “ي : ye” sinden önceki harf sakin ise, kendisi de sakin kalmaz, fetha/üstün harekesini alır. Ayetteki مُصْرَجِيَّ terkinde ilk gelen “ي : ye” sakindir. Onu takip eden mütekellim “ي : ye” si de sakindir ki bu sebeple fetha almıştır. Arap dili kuralına uygun gelen böyle bir kullanım ve kelam ise “muttarid” olarak isimlendirilir.

Ferrā'nın rivayetine göre şāz kıraat imamı A'meş ve Yahya b. Vessāb, مُصْرَجِيَّ deki “ي : ye” yi esre harekesiyle okumuştur ki herhalde bu okuyuş, o karilerin vehimlerindedir. Onun görüşüne göre muhtemelen A'meş: مُصْرَجِيَّ deki “ي : bi” harfi cerrinin sanki bütün tamlamayı cer ettiğini düşünerek böyle okumuştur (Ferrā, 1403/1983: 2/75).

Ferrā, sarf-nahiv kuralında standart kurala tabi olarak şāzı terk etmesine rağmen bazı konumlarda istisnai olarak şāz kullanıma başvurmuştur. Mesela: (يا لَيْتَ أَيَّامَ الصَّبَا رَوَّاجِعَا) şiirinde de görüldüğü üzere (لَيْتَ) edatında iki cüz'ün (أَيَّامَ...رَوَّاجِعَا), nasb edilmesi şazdır. Çünkü Küfe nahiv ekolünün ileri gelen nahivcilerinden Ferrā gibi bazı dilciler, her iki kısmın nasb edilmesini esas almıştır. Lakin ekser nahivciler, لَيْتَ ve لَعَلَّ deki cümlelerin iki parçasını da (ismi ve haberini) nasb etmezler (Enbārī, 1391/1971: 82-83).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Ferrā, genellikle nahiv konularının kurallaştırılmasında kıyasa uygun muttarid kaideleri esas almasına rağmen bazı konumlarda bir nahiv kuralını istişhad (şahitlendirmek) için şāza müracaat etmiştir.

İbnu'l-Hācib (ö. 646/1249)

Nahiv kuralları yönünden şāz rivayetleri değerlendirmeyen İbnu'l-Hācib, bu minvaldeki nakilleri ise kayda değer görmez. O, fasih Arap kelamını kullandığı gibi, her önüne gelen rivayeti değerlendiren Kisāi gibi Küfe nahiv ekolünün ileri gelen âlimlerine karşı çıkmıştır (Suyūti, 1399/1979: 2/164). İbnu'l-Hācib, genellikle Kur'an'ı, Hadisi ve fasih Arap kelamını nahiv ilmi açısından başvurulacak kaynaklar olarak görmüştür. Bu sayılanların dışındakileri şāz kabul ettiğinden dolayı onlara itibar etmemiştir.

İbnu'l-Hācib, her ne kadar dil açısından fasih kullanımı esas alsada yukarıda zikredilen “أَصْبَحَ لَيْلٍ” meselinde görüldüğü gibi bir nahiv konusunu açıklama veya beyan etmek maksadıyla bazen şāz lügate de müracaat etmiştir (İbnu'l-Hācib, 1431/2010: 21).

Onun görüşü ışığında dil açısından esas ölçü, sema usulüdür. Kur'an ile fasihlerin kelamı olmadığı müddetçe semaya güvenmez, bunun dışındakileri de şāz olarak görür. Arabın fasih olmayan Araplardan rivayetine de güvenmeyen İbnu'l-Hācib, Arapların fasihlerinden nakledilen fasih dille nahve ait kaideleri vaz' etmiştir. Bundan dolayı da İbnu'l-Hācib, bazen şāz uygulamalara başvuran Küfeli nahivcilere muhalefet etmiştir (Hāşim, 1388/1969: 266).

Suyūti (ö. 911/1505)

Mısır nahiv ekolünün önde gelen dilcilerinden biri olan Suyūti, şāz lafızları kıyasa uygunluk ve kullanım yönünden derecelendirmiştir. Onun Arap filolojisi kapsamında sistematik olarak tasnif ettiği kategorizesi şöyle özetlenebilir:

1. Hem kıyasa hem de kullanıma uygun. Yani muttarid ile kullanımı aynı olan ki zaten dil açısından istenilen de “قَالَ زَيْدٌ : Zeyd dedi”, “صَرَخْتُ عَمْرًا : Amr'a vurdum”, “مَرَّزْتُ بِسَعِيدٍ : Said'e uğradım”, örneklerinde görüldüğü üzere böyledir.

2. Kıyas üzere muttarid, kullanımda ise şāz olan. Bu konudaki örnekler şöyledir:

* Mazisi “بَدَأَ” ve “بَدَعَ” gibi her iki fiilin mazisi kullanılır.

Her iki fiilin “terk etmek” manasına gelen mazisi kıyasî muttarid olsa bile muzāri ve emir sıygaları şāz olarak kullanılır. Yani yaygın kullanımda muzari fiil kalıbındadır.

* “بِقِلِّ : مكانٌ مُبْقِلٌ” : *baklanın bulunduğu arazi*” ki bu kıyastır. Çoğunluğun semadaki kullanımını ise “بِقِلِّ” lafzı şāz olmasına rağmen “مُبْقِلٌ” de semaidir/işitilmiştir.

* “عَسَى” nin mefulünün sarîh isim olarak gelmesidir. “عَسَى زَيْدٌ قَائِمًا” : *Umururki Zeyd ayaktadır.*” Kıyasî de isim sarîh gelir ancak ekser kullanım: “عَسَى زَيْدٌ يَمْشِي” : *Umarım Zeyd ayaktadır*” örneğinde görüldüğü üzere fiille gelir. Şāzı fiille, sema üzeredir ki “قَائِمًا” de işitilmiştir lakin kıyasîsi azdır.

3. Kullanımda muttarid, kıyasîde şāz olarak gelir. Arapların şu kavilleri gibi (Suyūfī, 1427/2006: 50). “إِسْتَحْوَذَ وَاسْتَنْوَقَ الْجَمَلُ وَاسْتَنْوَبَ الْأَمْرَ”

Burada “إِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَلِمَهُمْ ذِكْرُ اللَّهِ” : “Şeytan onları hâkimiyeti altına alıp kendilerine Allah'ı anmayı unutturmuştur” (Mücadele 58/19) ayetinde görüldüğü üzere “hâkimiyet altına almak” manasında gelen “إِسْتَحْوَذَ” ve “إِسْتَنْوَقَ الْجَمَلُ” “Erkek deve, dişileşmekle şerefi düştü” cümlesinde “şerefinden düşmek” manasına “إِسْتَنْوَقَ” yine “إِسْتَنْوَبَ الْأَمْرَ” “emri, işi doğru buldum” cümlesindeki “tasdik, doğrulamak” manasına “إِسْتَنْوَبَ” fiilleri, bu şekilleriyle muttarid, yaygın kullanımda ve kıyas haricinde gelmişlerdir. Yani kullanımda meşhur olan böyle fiillerin kıyasîleri şāzdır. Zira burada استحوذ ve aynı gruba dâhil olan mezid/ziyadeli fiillerin “إِسْتَقَامَ” de olduğu gibi “الواو” harfî, “elif”e kalbedilmesi gerekirken yukarıdaki örneklerde çevrilmemiştir. Aslı “إِسْتَقْوَمَ” olan fiildeki “الواو” harfî, fetha harekesi almıştır. Sarf kuralı gereği onun harekesi, bir önceki harfe “الف : kaf” a nakledildikten sonra “الف : elif”e kalbedilir. Lakin استحوذ fiili ile benzerleri sarf kuralına tabi olmamıştır. Bu bağlamda: استحوذ fiili i'lâle göre استحوذ sıygasında gelecekken i'lâl görmeden aslı şekliyle muhafaza edilmiştir (Suyūfī, İktirāh, 50).

Diğer bir örnek ise “أَبِي يَأْبِي” reddetti, kabul etmedi” fiilidir. Bu fiil muzāride “يَأْبِي” gelmiş ki bu kullanım şāzdır. Çünkü “أَبِي يَأْبِي” kalıbında gelmeliydi. İlal yönünden kıyasî, sūlasîde ayne'l-harfî kesra almalıdır. Buradaki “يَأْبِي” maksur elif, şāz olarak gelmiştir. Bazı lügat/sözlüklerde iki şekli (maksur ve kesra) ile kaydedilmiştir (Fîrūzābādî, 1429/2008: 34).

4. Kıyas ile kullanımın, beraberce şāz olarak gelmesidir ki Arapların şu kavilleri gibi:

“كَوُتٌ مَصُونٌ” : *korunmuş elbise*”, “فَرَسٌ مَقْوُودٌ” : *sürülmüş at*”, “رَجُلٌ مَعْوُودٌ مِنْ مَرَضِهِ” : *hastalığından dolayı ziyaret edilen adam*”

Burada مَصُونٌ ve benzerleri isimlerde iki “و : vāv” dan birisinin hazfedilmesi noktasında Basra ve Kūfe ekolü arasında icmā vardır. Yalnız her iki ekol, hangi “و : vāv” ın hazfedileceği konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Basra nahiv ekolünün önde gelen nahivcilerinden Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) ve Sîbeveyhi (ö. 180/796), birincisinin, Kūfe ekolünün ileri gelen temsilcilerinden Ferrā ise ikincisinin hazfedileceği görüşündedir. Zira “و : vāv” ın harekesi ondan önce gelen sarîh harfe nakledilir ki (مَصُونٌ) şeklinde iki sakin birleşir. Onlardan birisi hazfedilir ki kelime (مَصُونٌ) olur (Suyūfī, 1427/2006: 50).

Yukarıda görüldüğü üzere Suyūfī'nin bu taksimatı, şāzın kullanımı ve kıyas ile ilişkilendirilmesi noktasında nahiv açısından önemli ve temel bir ölçü niteliğindedir.

İbn Hişām (ö. 761/1359-1360)

Dilcilerin muttarid ve nadir lafızları kullandığını belirten İbn Hişām²⁰ nahiv usulü açısından az ve çok kullanımıyla ilişkilendirilen kavramları kategorize etmiştir. Onun tasnifinde belirttiğine göre dilciler aşağıdaki terimleri kullanır:

- * “التآدر : Muttarid”; kıyasa uygun, karşı çıkılmayan.
- * “الغالب : Gālib”; çoğunluğu elinde bulunduran, var olanların çoğu.
- * “الكثير : Kesir”; çok.
- * “الليل : Kalīl”; az.
- * “النادر : Nadir”; seyrek.

İbn Hişām’ın yukarıdaki tasnifinde görüldüğü üzere “muttarid” terimi dil kurallarına uygundur. Bundan dolayı da nahve ait kuralların oluşturulmasına asıl teşkil eden nahiv ıstılahıdır. Ondan bir derece aşağı ise “gālib” terimidir. Bu da aynen muttaride benzer ki kullanım yönünden karşı çıkılmayan bir üstünlüğe sahiptir. Üçüncü seviyede galipten bir derece aşağı olan “kesir” gelir. Dördüncü seviyede kesirden bir kademe aşağı olan “kalīl” gelir. En son ise kalīlden daha az olan ve seyrek olarak kullanılan “nadir” gelmiştir.

İbn Hişām, bu beş lafız için farazi ya da gerçek kullanımları nazara alarak kabile sayılarını örnek vermiştir. Buna göre 20 sayısı, 23 sayısına göre galiptir. Yine 15 sayısı 20 sayısına göre gālib değil, kesirdir. Ayrıca 3 kalīldir ve 1 nadirdir.

Onun lafızların kullanımları yönünden tasnif ettiği derecelendirmesi kabilelerin sayısıdır. Bu bağlamda eğer 23 civarında Arap kabilesi varsa ve bunların tamamı da aynı kelimeleri müştereken konuşuyorlarsa, adeta icmā kabul edilen bu kullanım, dil açısından sema ile kıyasa uygunluğu gösterir ve “muttarid” olarak isimlendirilir. Diğer sayıların ölçüleri de bu örneğe hamledilebilir. İbn Hişām, Arapçada dil varlığına gösteren lafızların mertebesini beyan için bu sayıları kullandığını belirtmiştir (Suyūṭī, ts.: *el-Muzhir*, 1/234).

Burada görüldüğü üzere daha önceki dilcilerin değinmediği bir hususa işaret eden İbn Hişām’ın, Arap filolojisi ışığında, nahiv sistematigi yönünden kaydettiği bu tasnif, Arap diline esas teşkil eden lafızların kullanımı açısından derecelendirilmesi noktasında kayda değer bir aşama olarak değerlendirilmelidir.

2.2.2. Nahiv Ekolleri Açısından Şāzın İstişadı

Arapçada şāzın kullanımı ve dilde delil olarak kullanılması veya istişat meselesi, Basra ve Kūfe nahiv ekolleri arasında ihtilaflıdır. Diğer bir ifadeyle şāz hususunda iki şehrin nahivcileri arasında her ne kadar ittifaka vardıkları kurallar olsa da umumiyet itibarıyla bir mutabakat sağlandığı söylenemez. Ekollerin bu konudaki görüşleri kiraatler ile Arap kelamı olarak ikiye ayrılmaktadır.

Kur’an, Mütevātir ve Şāz Kiraatler

Nahiv kaidelerini Kur’an’a bina eden ve onu asıl kabul eden Basra nahivcileri için Kur’an, nahvin güvenilirliğinin ölçüldüğü en önemli temel kaynaktır (Sāmerrāī, 1987: 21). Ḥalīl, Sībeveyhi ve Muberrred örneklerinde görüldüğü üzere Başralılar, kiraatler konusunda genellikle benzer uygulamalara gitmiş, birbirine muhalefet etmemiştir. Basra nahivcilerinden Ḥalīl b. Aḥmed, kurrādan²¹ gelen nakli, sema usulünün alındığı asıl kaynak olduğunu göstermiştir (Ḍayf, ts.: 46). Fesahatine itimat edilen

²⁰ İbn Hişām Abdullah b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah b. Hişām el-Ensari: Doğu Arap dünyasının ileri gelen nahiv âlimlerinden olan İbn Hişām Mısırlıdır (Suyūṭī, 1427/2006: 50).

²¹ Kurrā, “kārī” kelimesinin çoğulu olup özellikle yedi kiraat imamı için kullanılan bir terim (Āyid, vd., 2003: 975).

Araplardan, lügat ulemasından ve kurrādan sema nakli yapan Sībeveyhi, sünnet olması yönünden kıraatlere muhalefet edilemeyeceğini bildirmiştir (Ḍayf, ts.: 80). Müberred’in beş yüz ayet delil getirdiği *Mukteḏāb* isimli eserinde şahitlerinin çoğu Kur’an ve kıraatlerdendir (Ḥadīsī, 1422/2001: 104).

Başralılar, umumiyetle mütevātir kıraatle gelen Kur’an istiḫādına itimat etmesine rağmen, bazı konularda istisnai de olsa onun usullerini dar bir çerçeveye oturtmuşlardır. Pek çok kıraat, Arap diline dayandığı halde onları şahit olarak göstermekten çekinmişlerdir. Başra ekolü nahivcilerinin, Şamlıların kıraat âlimlerinden olan Abdullah b. Âmir’in (ö. 156/773)²² mütevātir kıraatini hatalı görmeleri bunun bir örneğidir. Muttasıl bir senede sahip olması ve yedi kıraatin kesin bir delil ile amelinin vücubiyetine rağmen Başra nahivcileri, nahiv konusunda mütevātir kıraatin delil olmasını kabul etmemişlerdir (Sāmerrāī, 1987: 22).

Başra ve Kūfe nahivcilerinin çoğunluğu, şāz kıraatlerin delil olarak kullanımında muvafakat etmiştir. Zira Kur’an, kelimelerin en belîği ve fasihidir. Bundan dolayı onun mütevātir ve şāz kıraatlerinin istiḫādı, nahivciler arasında kabul görmüştür (Bağdādī, 1418/1997: 1/9). Başralıların mütevātir Kur’an kıraatinde gösterdiği hassasiyet, Kūfeli nahivciler için de geçerlidir. Çünkü Kūfe nahiv ekolü temsilcisi Kisāī, mütevātir yedi kurrā imamından biri olarak kabul edilmektedir (Zeyyāt, ts.: 367).

Arap Kelamı: Nesir ve Nazım

Dilcilerin ekseriyetle mütevātir ve şāz kıraatler yönünden ittifakını, Arap kelamını kapsayan nesir ve şiir konusunda gösterdiği söylenemez. Basralılar makbul veya reddedilen olsa bile her türlü şāza karşı ihtiyatla yaklaşmıştır. Yani şāz ile doğrudan kıyasa gitmeyen Basra nahivcileri, şāza itibar etmemişler (Berānīk, ts.: 33), muttarid nahiv kurallarından hariç olanı ve ölçülerinden çıkan şāz sayıp reddetmişler, onları galat saymışlar ve “lahn”²³ olarak vasıflandırmışlardır (Ḍayf, ts.: 161).

Buna karşılık kabul gören veya reddedilen şāzın ayırımını yapmayan Kūfeli nahivciler, şāz üzere kıyasa gitmiş (Berānīk, ts.: 33), bunu nahivlerinde temel kaide olarak asıl yapmışlardır. Esasen bu konuda onlara rehberlik yapan Kūfe ekolü dilcilerinden Kisāī’dir. Çünkü o, fasihlerin yerine şāz olanı (fesahatine güvenilmeyenleri) dinlemiş ve bu işittiğini de asıl olarak ele almış, nahiv kurallarını onun üstüne kıyas ile bina etmiştir (Ṭaṇṭāvī, ts.: 141).

Kūfeli nahivciler, şehirlilerin şiirlerini kabul etmiş, şāz kavillerine de önem vermişlerdir. Bundan dolayı onlar, Basra nahiv ekolü kurallarının ve kıyaslarının dışına çıkmışlardır (Ḍayf, ts.: 161). Burada belirtilen kastedilen şehirlilerle, yukarıda belirtildiği gibi Arap kelamının delil veya hüccet olarak gösterildiği zaman dilimiyle ilişkilendirilmesi kastedilmektedir. Bu müddet, çöldekilerde hicri dördüncü asrın sonu, şehirdekiler için de hicri ikinci asrın sonu nahve delil gösterilen sınırdır (Ya’kūb & Āsī, 1987: 2/1221). Yani bu dönemleri içine alan dönemlerde ister çölde ister şehir hayatında ikamet eden olsun, Araplardan gramer kaidelerine delil teşkil eden dil malzemesi alınmıştır.

Yukarıda belirtilen tarihler arasında Araplardan kelime alınabileceği hususunda dilciler ittifaka varmışlardır. Ondan sonra badiyeye veya şehirdeki sakinlere dil konusunda müracaat edilmemiştir. Çünkü artık farklı milletler ve kültürlerle temas ile Arapça değişime uğramıştır ve eski safi özelliğini kaybetmiştir. Bundan dolayı Basralılar her kabileden dil malzemesi toplamamış yalnızca dillerinin yıpranmadığına güvendikleri kabilelere gitmişlerdir. Kūfeliler ise Basra nahivcileri gibi hassasiyet göstermemişler ve bu meselede biraz daha esnek bir durum sergilemişlerdir.

²² İbn Amir Abdullah Ebû İmran ed-Dımaşkī, yedi kıraat imamından birisidir ki Dımaşk’ın kâriidir/kıraat âlimidir (Suyūfī, 1427/2006: 40).

²³ Lahın: 1. Arapçada nahve uygun nizami kıraattteki doğru kuralı terk etmek, yanlış okumak (İbn Manzūr, ts.: 4013); 2. İ’râb hatası yapmak, demektir (Cevherī, 1990: 3/2193).

KAYNAKLAR

- Äyid, Aĥmed vd. (2003) *el-Mu‘cemu’l-Arabiyyu’l-esäsî*, Tunus: Lärüs.
- Ahterî, Mustafa b. Şemseddîn (1292/1874) *Kitabu’l- Ahterî*, İstanbul: Ali Bey Matbaası.
- Alūsî, Maĥmūd Şukrî el-Baġdādî Şehâbuddîn (2008) *Rûhu’l-maânî fi tefsiri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-seb’i’l-mesânî*, Beyrut: İdâratu’t-Tıbbâti’l-Munîriyye, Dâru İhyâu i’t-Turâşî’l-Arabî.
- Baġdādî, Abdulkâdir Omer (1418/1997) *Hizânetu’l-Edeb*, Kahire: Mektebetu’l-Ĥancı, 4. Basım.
- Berânik, Muĥammed Aĥmed (ts.) *en-Nahvu’l-Menhecî*, b.y.: Mektebetu Lisâni’l-Arab.
- Cârim, Ali & Emîn, Muştafa (2010) *el-Belâġatu’l-Vâğıha*, Beyrut: Dâru’l-Fikr.
- Cevherî, İsmail b. Ĥammâd (1990) *es-Sihâh Tâcu’l-luga ve Sihâhu’l-Arabiyye*, thk. Aĥmed Abdulgafür Atġâr, Beyrut: Dâru’l-İlmi’l-Melâyin, 4. Basım.
- Cureânî, Ali b. Muĥammed es-Seyyid eş-Şerif (ts.) *Mu‘cemu’t-ta’rifât*, thk. Muĥammed Şiddîk el-Minşevî, Kahire: Dâru’l-Fuđayla.
- ġayf, Şevkî (ts.) *el-Medârisu’n-nahviyye*, Kahire: Dâru’l-Maârif, 7. Basım.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Kur’an-ı Kerim”. Erişim 23 Nisan 2021. <https://kuran.diyanet.gov.tr>.
- Enbârî, Ebû’l-Berekât Abdurrahmân Kemaleddîn b. Muĥammed (1391/1971) *el-İġrâb fi cedeli’l-i’râb ve Luma’u’l-edille fi uşûli’n-nahv*, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2. Basım.
- Esmer, Râcî (1413/1993) *el-Mu‘cemu’l-Mufasssal fi ilmi’s-sarf*, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-ilmiyye, 1. Basım.
- Fârâbî, Ebu İbrâhîm, İshâk b. İbrâhîm (2003) *Divânu’l-edeb*, thk. Aĥmed Muĥtar Omer, Kahire: Mecmau’l-Luġati’l-Arabiyye.
- Ferrâ, Ebu Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd (1403/1983) *Maânî’l-Kur’ân*, Beyrut: Ālemu’l-kutub, 2. Basım.
- Fîruzâbâdî, Mecduddîn Muĥammed b. Ya’kûb (1429/2008) *el-Ķâmûsu’l-Muĥîġ*, Kahire: Dâru’l-Hadis, 8. Basım.
- Ĥadîsî, Ĥatice (1422/2001) *el-Medârisu’n-nahviyye*, Ürdün: Dâru’l-Emel, 3. Basım.
- Hâşim, Abdu’d-dâyim Muĥammed (1388/1969) *İbnu’l-Ĥâcib fi Kitâbihi’l-Emali’n-nahviyyeti ârâuhü fi’l-ayati’l-Ķur’aniyyeti ve’l-Mufaşşal*, Doktora Tezi, Mısır, Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümü.
- İbn Hişâm, Ebû Muĥammed Abdullah Cemâluddîn b. Yûsuf İbn Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî (ts.) *Evđahu’l-mesâlik ilâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, Beyrut: el-Mektebetul Aşriyye.
- İbn Hişâm, el-Ensârî (1421/2000) *Muġni’l-lebîb an kutubi’l-eârîb*, thk. Abdullatîf Muhammed el-Hatîb, Kuveyt: es-Silsiletu’t-Turâsiyye, 1. Basım.
- İbn Manzûr, Muĥammed b. Mukrim b. Manzûr el-İfrikî el-Mışrî Cemaluddîn Ebû’l-Fađl (ts.) *Lisânu’l-Arab*, Kahire: Dâru’l-Ma’ârif.
- İbnu’l-Ĥâcib, Ebû Amr Osman b. Omer (1431/2010) *el-Kâfiye fi ilmi’n-nahv eş-Şâfiye fi ilmi’t-tasrîf ve’l-ĥat*, thk. Sâlih Abdulazîm eş-Şâir, Kahire: Mektebetu’l-Edeb.
- İbnu’l-Ĥâcib, Ebû Amr Osman b. Omer (ts.) *Kitâbu Emâlî İbni’l-Ĥâcib*, thk. Faĥr Sâlih Süleyman Ķadâre, Beyrut: Dâru’l-Cil.

- Meydānī (ö. 518/1124), Ebû'l-Faḍl Aḥmed b. Muḥammed en-Nisābūrī (1366-İran: Hicri-Şemsi, h. 1408/m. 1988) *Mecmau'l-emsāl*, thk. Muḥammed Muḥyiddīn Abulḥamid, b.y.: el-Mu'aveniyyetu's-Sekāfiyye li'l-Āsitāneti'r-Raḍaviyyeti'l-Muḳaddese.
- Muştaḳ, Abbas Ma'an (1422/2001) *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fī fikḫi'l-luga*, Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım.
- Raḍī, Muḥammed b. el-Ḥasen (1996) *Şerḫu'r-Raḍī 'ale'l-Kāfiyye*, tsh. Yusuf Ḥasen Omer, Bingāzī-Libya: Dāru'l-Kutubi'l-Vataniyye, Kāryūnus Üniversitesi Yayınları, 2. Basım.
- Raḍī, Muḥammed b. el-Ḥasen (1414/1993.) *Şerḫu'r-Raḍī li-Kāfiyyeti İbni'l-Ḥācib*, thk. Ḥasen b. Muḥammed İbrāhim el-Ḥifzī, Suūdi Arabistan: İmām Muḥammed b. Suūd el-İslāmiyye Yayınları, 1. Basım.
- Raḍī, Muḥammed b. el-Ḥasen (1417/1996) *Şerḫu'r-Raḍī li-Kāfiyyeti İbni'l-Ḥācib*, thk. Yahyā Beşir Mısrī, Riyad: İmām Muhammed b. Suūd İslām Üniversitesi Yayınları, 1. Basım.
- Rāḡib el-İşfehānī, Ḥuseyn b. Muḥammed b. el-Mufaḍḍal (1430/2009) *Mufretāt elfāzu'l-Kur'an*, thk. Şafvān Adnān Dāvudī, Dımaşq: Dāru'l-Ḳalem, 4. Basım.
- Rīḥ Ḥuseyn, İhlās Naşr (1426/2005) *Menhec İbni'l-Ḥācib ve mezhebuhū en-naḥvī min ḫilāl kitābihī el-Kāfiyyeti dirāse ve taḥlil*, Yüksek Lisans Tezi, Sudan, Ummu Dermāni'l-İslāmiyye Üniversitesi Arap Dili Fakültesi Nahiv ve Lügat Bölümü.
- Sāmerrāī, İbrāhim (1987) *el-Medārisu'n-naḥviyye*, Ammān: Dāru'l-Fikr, 1. Basım.
- Sībeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Ḳanber (1408/1988) *el-Kitāb (Kitābu Sībeveyhi)*, thk. Abdusselam Muḥammed Harun, Kahire: Mektebetu'l-Ḥancı, 3. Basım.
- Sūdī, Mevlānā (Molla) (r. 1309/h. 1311/m. 1893) *Şurūḫu'l-Kāfiyye se zebānī: Arabī, Fārisī, Türkī*, nşr. Osman Ḥilmi Ḳaraḫisārī, İstanbul: Maḫbaa-i Āmire.
- Suyūṫī, Celālaeddīn Abdurrahmān (ts.) *el-Muzḫir fī ulūmi'l-luga ve envāi'he*, Kahire: Dāru't-Turās, 3. Basım.
- Suyūṫī, Celāleddīn Abdurrahmān (1399/1979) *Buḡyetu'l-vuāt fī Ṭabakāti'l-luḡaviyyīn ve'n-nuḫāt*, thk. Muḥammed Ebû'l-Faḍl İbrāhim, b.y.: Dāru'l-Fikr, 2. Basım.
- Suyūṫī, Celāleddīn Abdurrahmān (1427/2006) *İḳtirāḫ fī usuli'n-naḥv*, thk. Abdulḫakīm Atıyye, Beyrut: Dāru'l-Beyrutī, 2. Basım.
- Suyuti, Celālüddīn (1413/1992.) *Hem'u'l-Hevāmi' fī Şerḫi Cem'i'l-Cevāmi'*, thk. Abdu'l-Al Sālīm Mekram, Beyrut: Müessetü'r-Risāle.
- Suyutī, Ebu'l-Faḍl Celāluddīn Abdurrahman b. Ebī Bekr (ts.) *el-İtkān fī ulūmi'l-Kur'an*, Suūdi Arabistan: Merkezu'd-Dirāsēti'l-Kur'āniyye.
- Ṭaṅṭāvī, Muḥammed (ts.) *Neş'etu'n-naḥv ve tāriḫu eşheri'n-nuḫāt*, Kahire: Dāru'l-māārif, 2. Basım.
- Tehānevī, Muhammed Alī (1996) *etMevsūatu Keşşāfi'l-istilāḫāti'l-funūni ve'l-ulūmi*, thk. Alī Daḥrūc, Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1. Basım.
- Ya'kūb, İmīl Bedī & Āsī, Mīşel (1987) *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fī'l-luga ve'l-edeb*, Beyrut: Dāru'l-İlmi'l-Melāyīn, 1. Basım.
- Zebīdī, Muḥammed Murtaḍā el-Ḥuseynī (1422/2001) *Tācu'l-'arūs min cevāhiri'l-ḳāmūs*, Kuveyt: el-Vatānī li's-Sekāfeti ve'l-Funūn ve'l-Ādāb Serisi.
- Zemaḫşerī, Ebû'l-Kāşım Cārullāḫ Maḫmūd b. Omer el-Ḥaverizmī (1425/2004) *el-Mufaşşal fī ilmi'l-Arabiyye*, thk. Faḫr Sālīḫ Ḳadāre, Ammān: Dār-u Ammār, 1. Basım.

dada

Başçı Abdurrahman (2021). “Arapçada Kullanım ve Dil Kuralı Açısından Şâz Kavramına Yaklaşım”. *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, Sayı: 2021/2, Haziran, s. 123-145.

www.dadaakademi.com

Zeyyât, Aḥmed Ḥasan (ts.) *Tārīḫü'l-edebi'l-Arabî*, Kahire: Dāru Nahḍā.

Zirikî, Ḥayreddîn (2002) *el-A'lām Kāmūs-u Terācim*, Beyrut: Dāru'l-İlmi'l-Melāyîn, 15. Basım.

Zubeydî, Ebū Bekr Muḥammed b. el-Ḥasen Endelusî (ts.) *Ṭabaḳātu'n-naḥviyyîn ve'l-luġaviyyîn*, Kahire: Dāru'l-Maārif, 1. Basım.

EXTENDED SUMMARY

Given that they form the basis of Arabic language and grammar, common usage, and comparative rules, ideal applications are called "muttarid", upon which Arabic words, the basic building material of Arabic language, is based. The term "muttarid", an essential part of Arabic grammar, refers to compliance with language rules. For this reason, words that do not comply with common usage apart except for those serving as *qiyas*, which focuses on deduction after having determined the cause of a ruling, are called *shāz* (rare/irregular) in Arabic grammar. This is to say that words that do not comply with the rules of *nahw* (syntax), namely the sentence structure rules applied in Arabic, and *sarf* (morphology), both of which form the core of Arabic grammar, are regarded as exceptions that are not subjected to *qiyas*.

Shāz is used in a wide range of Arabic theology, from Quran recitations to prose and poetry. Given that such words are incompatible with *nahw* rules, linguists have made different comments about their various uses, especially in the Quran.

The first linguists and scholars of *nahw* to make remarks on *shāz* were those belonging to the schools of Basra and Kufa. Later on, the representatives of the Baghdad and Egyptian *nahw* schools are known to have made significant remarks on this very issue. This study aims to deal with the approach taken by linguists in regards to whether *shāz* can be used in attesting or proving language rules or not apart from its incompatibility with the rules of eloquent Arabic (*fusha*) in light of the viewpoints presented by linguists.

When evaluated within the scope of Arabic language philology, the remarks about *Shāz* are generally divided into two: (a) the Quran and its various recitations (b) the poetry and prose of the Arabic language. As far as *qiraat*, the science of reciting the Quran, is concerned, it also has two forms: (a) *mutawātir* (successive) and (b) *shāz* (rare/irregular). *Mutawātir* refers to authentic recitations that are traced back to Prophet Muhammad (PBUH) without any interruptions thanks to numerous trustworthy persons. It is the recitations that fail to meet this condition that we call *shāz*.

The seven *qiraat* (recitations) of the Quran, all of them authenticated by *tawatir* (continuous reports), can be referred to in proving the grammatical rules of the Arabic language, which is known as *istishhād* (attestation). Linguists are known to mostly agree with one another on this issue. In particular, the majority of scholars of *nahw* of Basra and Kufa Schools have reached a consensus on the fact that *shāz* recitations can be used as evidence for the rules of Arabic language, albeit not through *mutawātir* recitations.

Al-Suyūfī, one of the representatives of the Egyptian school, says that there is no hesitation about the fact that *mutawātir* recitations can be used as an attestation for language rules, and that there is no disagreement among scholars of *nahw* as to whether *shāz* recitations can be used as evidence for *nahw* irrespective of whether they comply with *qiyas* (deductive analogy) or not. Given this viewpoint of al-Suyūfī, *mutawātir*, *āḥād*, narrated by only one author), and *shāz* can be used as an attestation for the grammar of Arabic.²⁴

However, it would not be strictly true to claim that the same level of consensus that has been reached on the issue of recitations has been reached also for Arabic kalam, which includes prose and poetry. *Shāz*², or *shuzuz*, which is acknowledged to be a common concept of hadiths and *nahw*, has not always been used for *istishhād* by scholars of *nahw*. Furthermore, this is one of the top issues that caused the discrepancy between Basra and Kufa grammar schools in that scholar of *nahw* of the Basra school do not use *shāz* for the attestation of grammar rules due to their tentativeness about the issue, those of the Kufa are flexible with this issue because they refer to *qiyas* with *shāz* in some contexts, which they consider as a method of *nahw*.

²⁴ Suyūfī, *İktirāh*, 39.

Whether *shāz* affects eloquence or puts it at risk has been an issue of controversy among scholars of *nahw*. Abu Amr b. al-Alā, one of the pioneering scholars of *nahw* in the Basra school, regarded the *faseeh* (eloquent) words in Arabic as “real” words and categorized those he did not trust as “*shāz*”. According to Sa’leb, an eminent scholar of *nahw* in the Kufa school, grammar usages used by the majority of Arab tribes are regarded as *faseeh* while those used by the minority are regarded as *shāz*².

Ibnu'l-Ḥājib, who generally bases the Qur'an and the fiqh Arabic word on the science of *nahw* and does not trust others, does not consider *shāz* narrations as far as the rules of *nahw* are concerned, thus regarding such narrations as insignificant². In his terms, “*shāz*” refers to concepts that are not commonly used, irregular, and not eloquent². Therefore, any Arabic word that corresponds to any or all of these meanings are to be considered as a usage of *shāz*.

One of the most significant Sami languages with an ancient history, Arabic is the language in which Quran was revealed. Its various recitations are unanimously used as evidence for the Arabic language thanks to their being handed down in history through *tawatur*. Abu ‘Amr ibn al-‘Alā, a representative of the *nahw* in the Basra School, and Qisai, a representative of the *nahw* in Kufa School, are acknowledged to be among the seven famous imams of *qiraat* of the Quran. Neither of the schools has been against using *shāz* as an attestation for the rules of Arabic grammar. However, they have not reached a consensus on the attestation of *shāz* as far as the *shāz* appearing in Arabic poetry and prose are concerned. That is, linguists of Basra refrained from using *shāz* words as evidence while those of Kufa used *shāz* as evidence for the rules of *nahw* due to considering it as a method of *qiyas*.

In conclusion, *shāz* words, which constitute a significant part of the Arabic language, are generally in colloquial Arabic rather than in classical Arabic, or the *faseeh* version, regardless of whether they make exceptional cases or not. The reason is that the concept of *shāz* cannot be considered outside Arabic given that it is embedded in this language. In particular, the Quran, which is acknowledged to have formed the basis of Arabic language and grammar, uses *shāz*. As was stated by Al-Suyūṭī, application of *qiyas* and *shāz* within the same context in the Arabic language is not uncommon.² If a *shāz* word is disregarded because it is against either eloquence or conventional regular forms, this approach will mean impoverishing Arabic, which is a rich language with thousands of years of history. Despite being against the *nahw* and *qiyas* rules, *shāz* will continue to be used in the future just as it was used in the past.

Keywords

Shāz (rare/irregular), *faseeh* (eloquent), *nahw* (syntax), *sema* (hearing), *qiyās* (comparison), *muttarid* (regular)